

“La figura del bisbe amb la perspectiva del Concili Vaticà II” per a la publicació del CEP *Quaderns de Pastoral*

En situació

La breu col·laboració que se'm demana no pot ser un estudi de l'evolució de la doctrina teològica sobre l'episcopat des del Concili Vaticà II, ni un estudi històric i sociològic de la praxis episcopal durant aquest darrers cinquanta anys, tot i ser qüestions de gran interès. Tot i resultar ben interessants aquests assumptes, la nostra aportació és més modesta. Volem partir de la situació actual, l'experiència immediata viscuda en primera persona i, un cop acceptada i integrada, mirarem de fer una lectura del Decret Conciliar sobre el ministeri dels bisbes *Christus Dominus* i la seva significació històrica, per tal de treure'n llum per al futur.

Algú ha dit que si el Concili Vaticà I va ser el concili del Primat de Pere, mentre que el Vaticà II ha estat el concili dels bisbes. Personalment crec que, més aviat, el Vaticà II ha estat el concili del Poble de Déu. Però sí és cert que aquest concili ha situat l'església local i amb ella als bisbes, en un lloc preeminent i clau en l'estructura de l'Església. Això respon a una renovada eclesiologia que ha amarat tot el concili, en el marc de l'anomenada “eclesiologia eucarística” (cf. LG 26). De fet, la que es pot considerar definició d'església particular o diòcesi es troba en el mateix decret *Christus Dominus* amb una referència constitutiva al bisbe (“És una porció del Poble de Déu encomanada al bisbe...”: ChD 11). Tanmateix, mirant-ho des de l'experiència concreta, hom s'adona que amb això el concili ha assenyalat alhora en la figura del bisbe un punt de confluència on s'apleguen gairebé totes les tensions i els conflictes, que viu l'Església al seu interior i en relació amb el món.

Entenem que ha de ser així. D'entrada el bisbe avui, davant la situació que viu la societat i la mateixa Església, es veu profundament interpel·lat pel repte de donar esperança. No pot ser d'altra manera, perquè anunciar i encomanar esperança és actualment una tasca eclesial de màxima urgència.

En aquest sentit, i pel que fa a l'objectiu i el contingut d'aquesta petita aportació, ens veiem molt a prop de l'Assemblea Sinodal de setembre i octubre del 2001. Aquest Sínode, en efecte, va afrontar l'estudi de l'episcopat, situant-se també en la circumstància històrica contemporània i, com s'havia fet als anteriors sínodes, mirant d'aplicar al moment la doctrina conciliar sobre l'episcopat. Així, es va convocar sota el lema “El Bisbe, servidor de l'Evangeli de Jesucrist per a l'esperança del món”. Els bisbes reunits, si encara respiraven aires d'esperança propis de l'inici del Tercer Mil·lenni, havien viscut, en contrast, la sotragada de l'atemptat del 11 de setembre a les Torres Bessones, que feia albirar greus problemes per a la humanitat. Les seves conclusions i proposicions van donar peu a l'Exhortació Postsinodal *Pastores Gregis*, de Joan Pau II, que, dos anys després, el 17 d'octubre del 2003, es feia ressò d'aquest objectiu bàsic. Tot subratllant el caràcter teològic de la virtut, afirmava clarament: “Al bisbe correspon, en particular, la tasca d'esdevenir profeta, testimoni i servent de l'esperança” (n. 3).

El recurs al Concili: la gran aportació de la doctrina conciliar

Mirem com afrontar aquest repte. Un bisbe avui, si vol encertar el camí, complir la voluntat de Déu en el seu ministeri i oferir el que realment l'Església i el món necessiten, no ha de fer altra cosa que assumir el Concili Vaticà II i el Sínode del 2001, tant pel que fa a la "línea metodològica", com pel que fa a la doctrina i a les indicacions pastorals. Quines són aquestes aportacions conciliars i sinodals en el mètode i en els continguts?

L'aportació fonamental del Concili Vaticà II, que el Sínode sobre l'episcopat va seguir fidelment, és de tipus metodològic. Per entomar la problemàtica del episcopat, hom pot tirar mà d'estudis directament pastorals. Aquests normalment són fruit d'una visió de la realitat, fornida per la sociologia i les anàlisis culturals del moment. És un camí que el propi Concili ha trepitjat, sobre tot a la *Gaudium et Spes*, perquè tocava fer-ho, donada la naturalesa d'aquesta constitució. Però el Decret *Christus Dominus* sobre el ministeri dels bisbes pren com a base un altre punt de partida. Tal com veiem en el seu *Proemi* (ns. 1-2), el que fa és remetre al ser i la identitat del bisbe, tal com havien estat determinats en la constitució *Lumen Gentium*, concretament als números 20 al 27. I ja sabem que la *Lumen Gentium* és una redefinició de la consciència de l'Església, o millor, un retrobament de l'Església amb les seves essències, tretes de les fonts bíbliques i patristiques. És en el marc d'aquesta autoconsciència eclesial on es col·loca la identitat del episcopat.

Concretament, és coneguda la gran aportació de l'eclesiologia de la *Lumen Gentium*, que consisteix en la recuperació de l'Església com a misteri, el vessant místic de l'Església, en el sentit més ric i autèntic d'aquesta expressió. Pensem que tal definició de l'Església s'entén en contrast amb molts altres intents de fer-la derivar de conceptes jurídics, sociològics, polítics, i també d'idees espiritualistes, filosòfiques o de religions naturals. Comprendre l'Església en tant que a misteri, consisteix en veure-la com formant part del gran esdeveniment històric de la Revelació i comunicació de Deu en Jesucrist a tota la humanitat: ella s'entén com la gran comunió, el Poble convocat pel Pare, nascut de Jesucrist Ressuscitat, en el qual Ell viu mitjançant el seu Esperit.

El ministeri del bisbe s'entendrà doncs a l'interior d'aquest Poble participant-hi de la seva condició de misteri revelat i ofert històricament. És significatiu el títol del capítol 1er. de l'Exhortació Apostòlica *Pastores Gregis*: "El misteri del ministeri del bisbe". Coherentment el Directori Pastoral dels Bisbes (febrer del 2004), que va seguir l'estela de l'Exhortació Apostòlica dedicarà el seu Primer Capítol a "La identitat i missió del bisbe en el misteri de Crist i de l'Església" (nn. 1-8).

Aquest recurs a la identitat "dogmàtica", en el marc de l'Església misteri, mereix una important observació. Per als qui estan familiaritzats amb la història de la eclesiologia i del ministeri específicament, constitueix una veritable fita, el compliment d'un anhel sostingut pels esperits que maldaven per una reforma autèntica de l'Església: finalment s'arribava al cor de l'Església superant definicions superficials i reductives. Però avui ens trobem amb una gran dificultat: com fer entendre el que és i ha de fer un bisbe, si el gran públic es troba tan lluny de saber el que significa aquesta naturalesa de l'Església, començant per la mateixa paraula "misteri", que sona només a quelcom

“enigmàtic” i inexplicable? El ministeri dels bisbes, el que són i han de fer i viure, “pateix” un gran desconeixement i, fins i tot, una gran incomprensió. Això mateix afecta a moltes altres realitats de l’Església, que només es poden tractar des de la seva condició de parts d’aquest gran misteri de comunió, però en el cas dels bisbes es veu accentuat, pel fet que ells són el rostre públic més palès de l’Església com institució. De fet, molts dels problemes que avui es plantegen directament en referència als bisbes no són més que problemes eclesiològics.

Per mesurar la importància d’aquesta qüestió, hem de recordar que totes les reformes introduïdes des del Concili, i en concret les referides al ministeri dels bisbes, tenen la seva font i justificació en aquella autodefinició de l’Església com a misteri de comunió en l’Esperit. Però el cas és que el gran públic coneix les reformes (de fet se sol identificar Concili amb “reformes”), però no la seva font pregona. Aleshores busquen la justificació d’aquestes reformes en altres motius “humanament plausibles”. És veritat que a la pràctica el bisbe fa servir el recurs a la identitat dogmàtica del seu ministeri, en la línia del Concili, com un gest alliberador, perquè esdevé ajuda decisiva en el seu discerniment pastoral. Sap que molts fets, que als ulls merament humans (polítics, sociològics, econòmics, jurídics, empresarials...) apareixen com greu contradicció o com a error, troben la seva explicació i justificació en la identitat misteriosa de l’Església i del seu ministeri. El problema esdevé quan tot això es viu davant la mirada escrutadora del gran públic, les institucions i els mitjans de comunicació, inclosa la mirada d’alguns membres i grups d’Església, que no acaben de conèixer o d’entendre els fonaments posats pel Concili.

Trets essencials de l’episcopat i conseqüències pràctiques

Com hem dit, el camí triat pel Concili i, seguint la seva estela, pel Sínode sobre els Bisbes del 2001, constitueix una veritable fita en el procés de renovació de l’episcopat. Subratllem alguns dels trets fonamentals de misteri de l’episcopat, posat de manifest pel Concili, amb les seves conseqüències per a la praxis.

La inserció de l’episcopat en el gran misteri de l’Església, tota ella Cos de Crist i Poble de Déu pelegrí. Fou el conegut canvi en el procés de redacció de la *Lumen Gentium*, anteposant el capítol III sobre el Poble de Déu (ns. 9-17) al capítol IV sobre la Jerarquia (ns. 18-29). Els bisbes, amb els preveres i diaques, saben que no tenen altra raó de ser més que el servei al Poble de Déu, el qual és ontològicament anterior a la jerarquia. Ells mateixos s’han de sentir caminant dins aquest Poble, compartint totes les vicissituds de la seva història. Un fet que vindria a expressar-se amb el *cum vobis* agustinià.

Ahora ve afirmada la condició dels bisbes com successors dels Apòstols. La constitució *Lumen Gentium* ja havia reconegut el caràcter sacramental de l’episcopat en el sentit que els bisbes, en tant que successors dels Apòstols, són la presència de Crist Pontífex en el triple servei de la predicació, l’administració dels sagraments i l’ofici pastoral (cf. LG 21). Donat que l’Església, Poble de Déu, neix de Jesucrist “essencialment i orgànicament estructurada” per la crida, la consagració i la missió específica dels Apòstols, els bisbes se saben garants de la continuïtat del servei apostòlic (cf. LG 24). Un servei que defineix tot el que ha de fer i viure el bisbe com a ministeri específic. És

el que vindria expressat amb el *pro vobis* agustinianà i que significa el que l'Església rep, no com a recurs o creació pròpia, sinó com a do provinent directament de Crist: així, la Eucaristia. Des d'ell s'entenen totes les polaritats que afecten vitalment el ministeri: autoritat – participació, responsabilitat individual – col·legialitat, tradició – innovació, identitat – universalitat, comunió interna – missió, unitat – pluralitat... No cal dir que aquestes polaritats, de resultes de la confluència de la doble representació *in persona Christi* i *in persona Ecclesiae* en el bisbe, no es poden viure sense una tensió, més o menys accentuada, però sempre present. Vivim aquesta tensió, no exactament com ho vivia sant Agustí en els aniversaris de la seva ordenació episcopal, que sempre assenyalava el *cum vobis* de ser cristià com un descans i el *pro vobis* de ser bisbe com una càrrega, sinó que és la confluència en la pròpia persona i a la vida d'ambdues dimensions: assumir-les i viure-les en harmonia, mútua implicació i exigència és el gran repte.

El bisbe sap que, essent fidel a l'opció metodològica esmentada, aquestes antinòmies són el resultat d'haver de viure el misteri transcendent en les condicions històriques d'aquest món. Allò que en l'àmbit del misteri és claredat i riquesa, no es pot verificar humanament, als ulls merament humans, sense trobar-hi contradiccions.

Més en cara, quan el misteri de referència, al qual ens cal tornar i viure per fer front a les antinòmies, és la mateixa Trinitat. En aquest sentit ha estat un encert el subratllat de *Pastores Gregis* en la dimensió trinitària del episcopat, seguint la intuïció del Concili (n. 7; també *Directori Pastoral del Bisbes* n. 1). Ens trobem amb allò que Gilbert Greshake reclamava per a la teologia i l'espiritualitat del prevere, partint de la idea de la "representatio". Ho argumentava sobre la base precisament de una declaració ecumènica, evangèlica – catòlica, en l'Assemblea de Dombes, titulada "El ministeri episcopal": "El que s'ha de manifestar a través del conjunt de relacions ministerials a l'Església és l'acollida dels dons de l'Esperit, l'obertura a la sobirania de Crist i l'adoració filial del Pare" (*Enchirium oecumencum* I, n. 44, Salamanca 1986) Certament el ministeri representa "in persona Christi" el regnat salvador de Crist; "in persona Ecclesiae" la recepció dels dons de l'Esperit; i en la resta de la comunitat i junt amb ella té la finalitat l'adoració del Pare (cf. *Ser sacerdote*, Salamanca 1995, 104). Aquesta manera de concebre l'episcopat resulta alliberadora, dóna seguretat, encara que demana una vetlla constant, una mena de contemplació activa i permanent del misteri trinitari, que permeti mantenir-nos fermes en la convicció que allò diferent no és oposat, que la autoritat no en contrària a la llibertat, que la comunió no significa tancament, que la relació no és pèrdua d'identitat, que ésser absolutament per l'altre (els altres) no és buidament de mort... sinó tot el contrari, perquè tot es resol en la inefable comunió de persones, que és el cor del misteri. És tota una manera de viure i actuar.

Només que la realització a la existència històrica concreta d'aquesta manera de viure el ministeri és talment *la forma essendi Christi*, amb expressió de H. U. Von Balthasar i que defineix l'essència del ministeri sota la categoria de "diaconia, servei o Servent", incloent-hi, amb necessitat de fet, la Creu.

Alguns aspectes més remarcables

La posada en pràctica d'aquest, podríem dir, "programa", seguint la doctrina de *Christus Dominus Pastores Gregis* permet definir al figura del bisbe per les seves relacions (amb Crist, amb la comunitat, amb els altres bisbes i els preveres i diaques, com fa el Concili: LG 28), alhora que encoratja a afrontar qüestions particularment difícils en el ministeri episcopal.

Així, l'exercici de l'autoritat episcopal. La mentalitat dominant no permet de veure la autoritat, sinó com contrària a la llibertat, sobre tot la llibertat individual. A tot estirar acceptaria una autoritat pragmàtica, mirant la utilitat per a la convivència, però resultat de consens dels subjectes. En tant que quelcom vingut i donat des de fora no seria acceptable. De vegades aquesta postura ve revestida d'argumentació teològica, quan s'encomana en l'àmbit eclesial, donant peu a la contraposició d'una Església carismàtica front a una jeràrquica. Aleshores el bisbe ha de viure d'una triple convicció. Per una banda, que exerceix el seu ministeri, no en nom propi, sinó en el de Jesucrist, com enviat i mitjancer de la seva presència. Per altra, que això mateix el compromet a exercir l'encàrrec a la manera com o feia i ho faria Jesús, val a dir, com Servent de Déu. Per altra, que tenint la seva autoritat l'origen en Jesucrist que li envia i l'assisteix amb el seu Esperit, ell ha de viure i actuar segons la comunió intratrinitària, on el rebre i donar confiat no s'oposen, sinó que obeeixen al mateix acte d'amor.

Romandre fidelment al principi de viure inserit vitalment en la Trinitat, i havent assumit de cor el sacerdocí de tots els batejats, demana al seu torn exercir el ministeri posant en pràctica, no tant les tècniques de direcció o els requisits de presidència, ni tant sols la mera prudència (també tot necessari), quan el constant i profund discerniment en l'Esperit. Una pràctica que avui es veu absolutament urgent, donada la mobilitat i el pluralisme de la situació. Així mateix fa molt recomanable orientar la presència episcopal a la pròpia Església en el marc del que anomenem "sinodalitat", entenent-se a sí mateix fent camí dintre del Poble de Déu caminant, cercador de l'Esperit amb els altres, conservant en el conjunt el lloc que per voluntat de Jesucrist li pertoca.

Vinculat a la qüestió de l'autoritat episcopal, hi és l'interrogant de si el bisbe, situat en el lloc que li assigna el concili, no està cridat a esdevenir més un líder que un càrrec establert imposat per la força de la missió. Tant el Concili, com l'Exhortació *Pastores Gregis* insisteixen repetidament en la vàlua testimonial de la vida i la persona del bisbe. És el seu gran repte a la seva santedat i afavoreix l'acceptació de les seves decisions. Però, sense negar-ho, aquest no pot ser l'argument determinant del seu reconeixement, sinó més aviat la missió rebuda de Jesucrist. No és lluny el perill de viure a l'Església seguint lideratges més mediàtics que reals, més valorats pels seus impactes superficials que per la seva condició de mestres en l'Esperit...

Per altra banda, des de la inserció trinitària del episcopat s'obre al bisbe una tasca gran i urgent alhora: lluitar contra les forces, per dir-ho així, "endogàmiques". *Christus Dominus, Pastores Gregis* i *Directori Pastoral dels Bisbes* (LG 19; ChD 6; PG 8; DPO 7-8) no s'estan d'insistir en el servei de comunió, entesa com a comunió oberta i universal, que és inherent a l'episcopat. La realitat posa de manifest molts moviments endogàmics, sigui en l'interior de l'Església amb grups tancats i absolutament autogestionats, sigui en formes polítiques o culturals, sigui en maneres de concebre comunitats, carismes o moviments, més o menys instituïts.

En aquest punt hem de esmentar allò que al Papa Benet XVI, des de sempre, li ha preocupat insistir en la seva eclesiologia en relació al ministeri episcopal i el subratllat que el magisteri fa de la responsabilitat universal dels bisbes. Els bisbes són successors del Apòstols en tant que Col·legi Episcopal, que es perpetua a la seva manera el Col·legi Apostòlic (cf. *Mc* 3,14). I és en aquest Col·legi on hi era germinalment tota l'Església universal, com una realitat prèvia i fundant de les esglésies particulars (cf. J. Ratzinger, *La Iglesia, una realidad siempre en camino*, Madrid 2005, 71-96). La referència a la responsabilitat compartida sobre l'Església universal, la representació de l'Església universal davant l'Església particular i aquesta davant d'aquella, es constituïu del ministeri episcopal i és exercida sobretot mitjançant la comunió real i afectiva a l'interior del Col·legi Episcopal.

Per aquesta via li ve al bisbe l'exigència de haver superat ell mateix tot tipus de tendència a l'individualisme i el tancament. Ha de ser un mestre del treball i la vivència compartida amb els germans, fins i tot quan el discerniment fet per cadascú no és coincident. El concili va introduir la gran novetat de les Conferències Episcopals (*ChD* 36-38), com a organismes d'exercici de la col·legialitat. Avui, més enllà de la utilitat pràctica, aquestes estructures són un repte pastoral i un referent de comunió eclesial.

Mirada al futur

La veritat és que, amb la perspectiva que el Concili va obrir per entendre i viure el ministeri episcopal, no interessa gaire quina forma tindrà l'Església demà ni com exerciran els bisbes el seu servei. El Concili ens ha deixat unes certes, que, a més de irrenunciables per ser evangèliques, constitueixen un ferm fonament per entomar el futur amb pau i esperança.

El bisbe és i serà requerit per diversos reptes. Se li demana que doni estabilitat, seguretat i fermesa com els ciments de la ciutat (cf. *Ap* 21,14) i alhora que sigui veritable pastor que amb la seva veu és referent de unitat i amb el seu "anar al davant" és garantia de dinamisme i esperança per a la comunitat (cf. *Directori Pastoral dels Bisbes* n. 2). Expansió i concentració, universalitat i particularitat, pluralitat i unitat, s'ajunten en la seva persona i en la seva tasca. Ell se sent interpel·lat, no només des de fora de la seva església particular, sinó també dintre d'ella. Sap que en la mesura en què la resolució d'aquestes tensions sigui buscada només en els recursos humans, obtindrà potser uns efectes molt visibles, però a la llarga no serà efectiva i sobre tot, no romandrà com testimoni evangèlicament fecund.

L'opció conciliar de tornar a les essències del misteri i viure-hi en el concret de la història és l'únic camí. Ens ha de preocupar més les persones, en aquest cas les persones dels bisbes, que no pas el lloc, i menys els recursos. És en la persona on resideix l'episcopat, el punt de referència i garantia de comunió de l'església amb el seu Senyor i Espòs Jesucrist (comunió amb el cos eucarístic i el cos místic). Som convidats a recuperar avui les gran figures episcopals de l'Església antiga, començant pel gran Sant Ignasi d'Antíquia, que maldava per una adhesió dels fidels al bisbe, com l'Església a Jesucrist i Jesucrist al Pare, a fi i efecte que "tot concordi en la unitat" (*Ad Ephesios* 5,1; cit. *LG* 27). *Pastores Gregis* va saber col·locar tot seguit dels principis dogmàtics un llarg segon capítol sobre "La vida espiritual del bisbe" (nn. 11-25), que

venia a significar una conseqüència lògica i concreta del que s'havia establert abans. La seva vocació a la santedat, el seu camí espiritual, el recurs a Maria, a la Paraula, a l'Eucaristia i la pregària personal o comunitària, la vivència específicament apostòlica dels anomenats consells evangèlics, tot el que en aquest sentit ha de fer i viure, es redueix a romandre en l'atmosfera de la comunió trinitària. Hi trobarà la harmonia i la unificació de la seva persona dins la multiplicitat de requeriments del triple ministeri. En tant que "officium amoris" que neix de la Trinitat, no només es trobarà a sí mateix, sinó que sobre tot servirà com un veritable apòstol de Jesucrist.

Agustí Cortés Soriano, Bisbe de Sant Feliu de Llobregat.